

AFRİKA'DAKİ SON DİRENİŞ'İN KAHRAMANLARINDAN ALİ FETHİ (OKYAR)'İN TRABLUSGARB'A GİDİŞİ

A VISIT TO TRIPOLI BY ALİ FETHİ (OKYAR), ONE OF THE HEROIC FIGURES OF THE LAST RESISTANCE IN AFRICA

Mesut DEMİR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. E-posta: mesutdemir66@gmail.com

Kuzey Afrika'da kalan son toprak parçasına göz diken İtalya Devleti, sanayileşmede Avrupa'daki rakiplerinden geride kalmıştı. Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklık ve yönetim eskiliğinden istifadeye çalışıyordu. Bir yandan Arnavutluk'taki isyanı desteklemekte, bir yandan da Osmanlı'nın Akdeniz ve Adriyatik kıyılarındaki etki alanları üzerinde Avusturya ve Rusya ile karşılıklı çıkar anlaşmaları yapmakta, bölgeye işçi gönderme yoluyla da Trablusgarb'a yerleşim birimleri kurmaya çalışmaktaydı¹. Bölgede banka, postane gibi İtalyan kurumlarını açıyorlar, liman ve benzeri kurumları için imtiyaz peşinde koşuyorlardı. Nitekim *Banco di Roma* adlı İtalyan bankasının Trablusgarb ve Bingazi'de birer şubesi vardı².

Tarihler 28 Eylül 1911'i gösterdiğinde İtalya, Osmanlı'ya Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin İtalyan temsilcisi De Martino elinden 24 saatlik bir ultimatom vererek Trablus ve Bingazi'nin her bakımdan geri bırakıldığını, İtalyan ve yabancı tebaaya kötü davranıldığı ve İtalyan yatırımlarına hoşnutsuzluk gösterildiği bahanesini ileri sürmüştü ve aynı gün

içinde savaş ilan etmişti³. İtalya, bu savaş ilanından sonra 80000 kişilik ordusunu bölgeye göndermişti⁴. Bölgenin savunmasında Mısır'ın İngilizlerin elinde olması, denizlerde de İtalyan donanmasının etkinliği Osmanlı Hükümeti'nin elini kolunu bağlamıştı.

Osmanlı Hükümeti, İtalya ile savaşamayacaklarına inandıklarından diplomatik bir çözümden yana tavır almıştı⁵. Bu arada genç subaylar⁶, Afrika'daki son vatan parçasını kurtarmak için gönüllü olmuşlar, aralarında toplantılar yapmaya başlamışlardı. Bu toplantıların birinde, Fethi Bey mesele ile ilgili olarak Mustafa Kemal ile Enver Bey'in evine gittiklerinde Enver Bey'in, hükümetin tutumunu gözler önüne sermek için "*Hariciye Nazırı geçen gün, Mahmut Şevket Paşa'ya hükümetin bu işi diplomasi yoluyla halletmek mecburiyetinde olduğunu söylemiş. Harbiye Nazırı itiraz edip, bir vatan parçası düşmana sessiz sedasız teslim edilir mi, bunun arkası gelmez diye itiraz edince demiş ki: "Peki siz Harbiye Nazırısınız. Donanmanın kudretini benden iyi takdir buyurursunuz. Askerlerimizi Trablusgarb'a*

1 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.54., Timothy W. Childs, Trablusgarb Savaşı ve Türk- İtalyan Diplomatik İlişkileri (Çev. Deniz Berktaş) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2008, s.1-21.

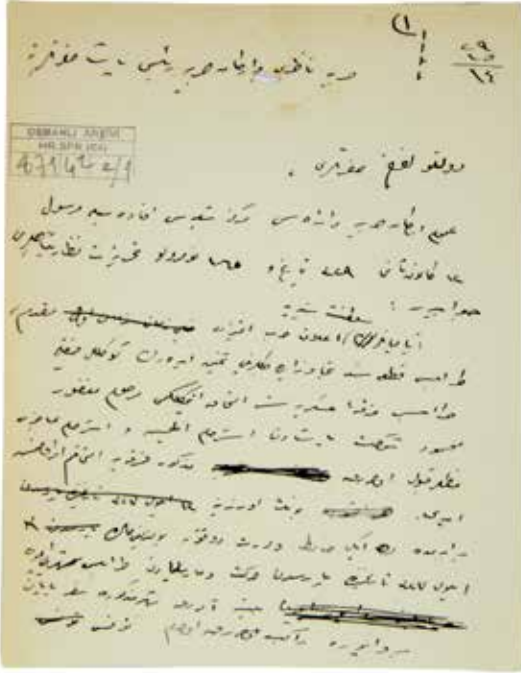
2 Hale Şıvgın, Trablusgarb Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s.23.

3 Childs, Trablusgarb Savaşı ve Türk- İtalyan Diplomatik İlişkileri, s.72.

4 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.55.

5 İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan - 7 Mayıs 1943), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005, s.13.

6 Genç subaylar Enver Bey, Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal, Fuat (Bulca), Eşref, Mümtaz, Süleyman Askeri, İstihkam Hamdi beylerdir. Bkz. Orhan Koloğlu, Trablusgarb Savaşı ve Türk Subayları, Ankara: Basın Genel Yayın Genel Müdürlüğü, 1979, s.67.

Ali Fethi Bey'in Harbiye Nazırını ve Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Paşa'ya gönderdiği mektup
BOA, HR. SFR (04), 871/42

nasıl ve hangi yoldan göndereceğiz? Haydi gönderebildik diyelim, silâhı, cephaneyi, malzeme-yi, iaşeyi nereden bulacağız? Bu ay zabitanaya ve mülki kadroya dörtte bir maaşı nasıl verdiğimizizi biliyorsunuz"⁷ şeklindeki konuşmayı naklederek durumun vahametini ortaya koymuştur. Yine bir akşam Enver Bey'in evinde yapılan gizli toplantıda durum tekrar müzakere edilmiş, Trablusgarb'a gidilmesi ve oradaki yerli halkı teşkilatlandırarak savaşmaya karar verilmiştir⁸. Bu genç subaylar, Mısır ve Tunus üzerinden sahte isimlerle kıyafet değiştirerek Trablusgarb'a geçmeyi kararlaştırmışlardır⁹.

1909, 1910 ve 1911 yıllarının farklı zamanlarda Paris'te ateşemiliter olarak bulunan Ali Fethi Bey,

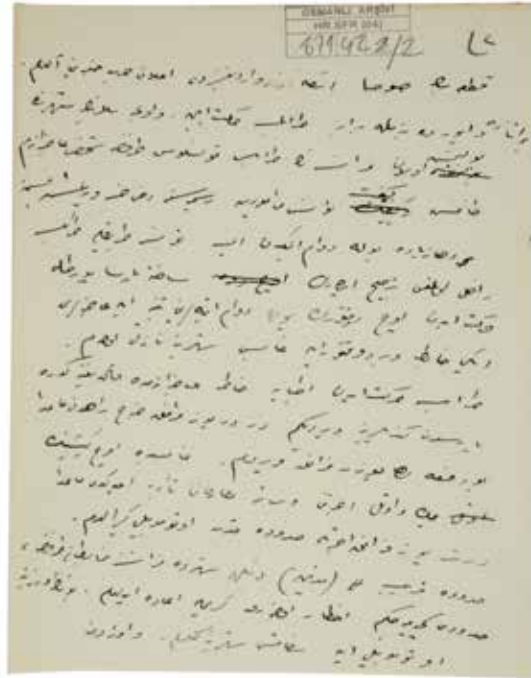
7 Fuat Bulca'nın hatıratından naklen Koloğlu, aynı eser s.67.

8 Balkaya, aynı eser, s.14.

9 Balkaya, gös. yer, Şıvgın, Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, s.71; İsmi zikredilenlerin dışında Trablusgarb'a giden subaylardan bazıları: Nuri Bey (Conker), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Halil Bey (Enver Bey'in amcası), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Ekrem Bey (Müşir Recep Paşa'nın oğlu), Rüşuhi, Kısıklı Cemil. Bkz. Koloğlu, Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları, s.70.

alınan karar üzerine Fransa üzerinden Tunus'a geçmek için Paris'e gitmiştir¹⁰. Trablusgarb'a gideceğini Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Rıfat Bey ve Fransa Harbiye Nezareti'ndeki birkaç dostuna açmış ve yardım istemiştir. Tunus'un Sfax limanına giderek oradan sahte isim ve değişik kıyafetlerle Tobruk'a çıkmayı hedeflemiş ve Paris'ten ayrılmadan önce de L'Humanite gazetesi sahibi M. Jaures'i ve Le Figaro gazetesinde İtalya aleyhine ağır bir yazı yayımlayan Türk dostu olan Piyer Loti'yi ziyaret etmiş, onlara Türk davasını savunacak dokümanlar vererek Türk milletinin teşekkürlerini iletmıştır¹¹.

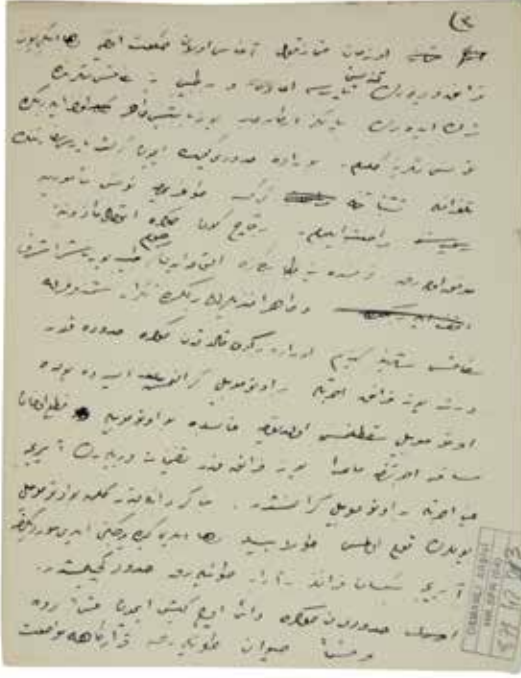
Ali Fethi Bey, Trablusgarb'a gidiş macerasını Bulgaristan'da Sofya Sefareti'nde elçilik görevinde bulunduğu sırada¹², Umûm-ı Erkân-ı Harbiye Dâiresi Merkez Şubesi'nden Paris'ten Trablusgarb'a gidişi için Paris Ateşemiliterliği kasasından aldığı

10 BOA Bâbıali Evrak Odası (BEO) 3472/260352 Belge: 1, Fransa'da ilk ateşemiliter görevine 3. Ordu-yı Hümayuna memur Erkân-ı Harbiye Binbaşısı olarak 5000 gurus maaşla 19 Zilhicce 1326 (12 Ocak 1909) tarihinde tayin olmuştur.

11 Balkaya, aynı eser, s.15, Fethi Okyar, Üç Devir'de Bir Adam, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s. 134.

12 13 Ekim 1913 - 8 Aralık 1917.

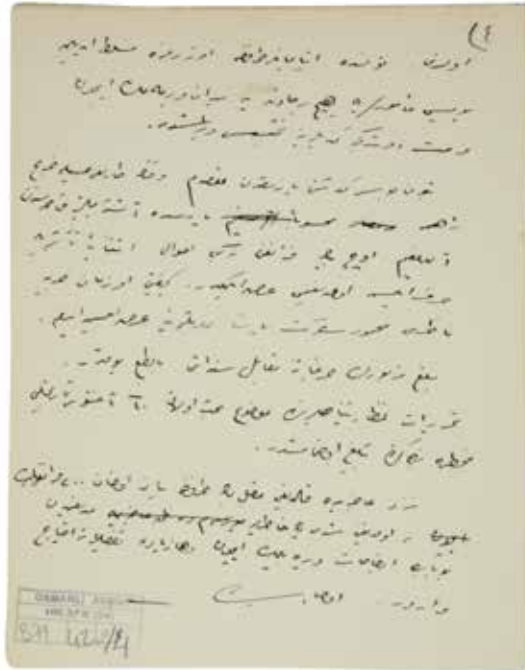

harcırahın nasıl harcıandığı hakkında 25 Ocak 1914 tarihli bir tahrirat gönderilmiştir. Ali Fethi Bey, dönemin Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Paşa'ya cevaben gönderdiği mektubunda harcırahın nerelere sarf edildiğini şöyle anlatmaktadır:

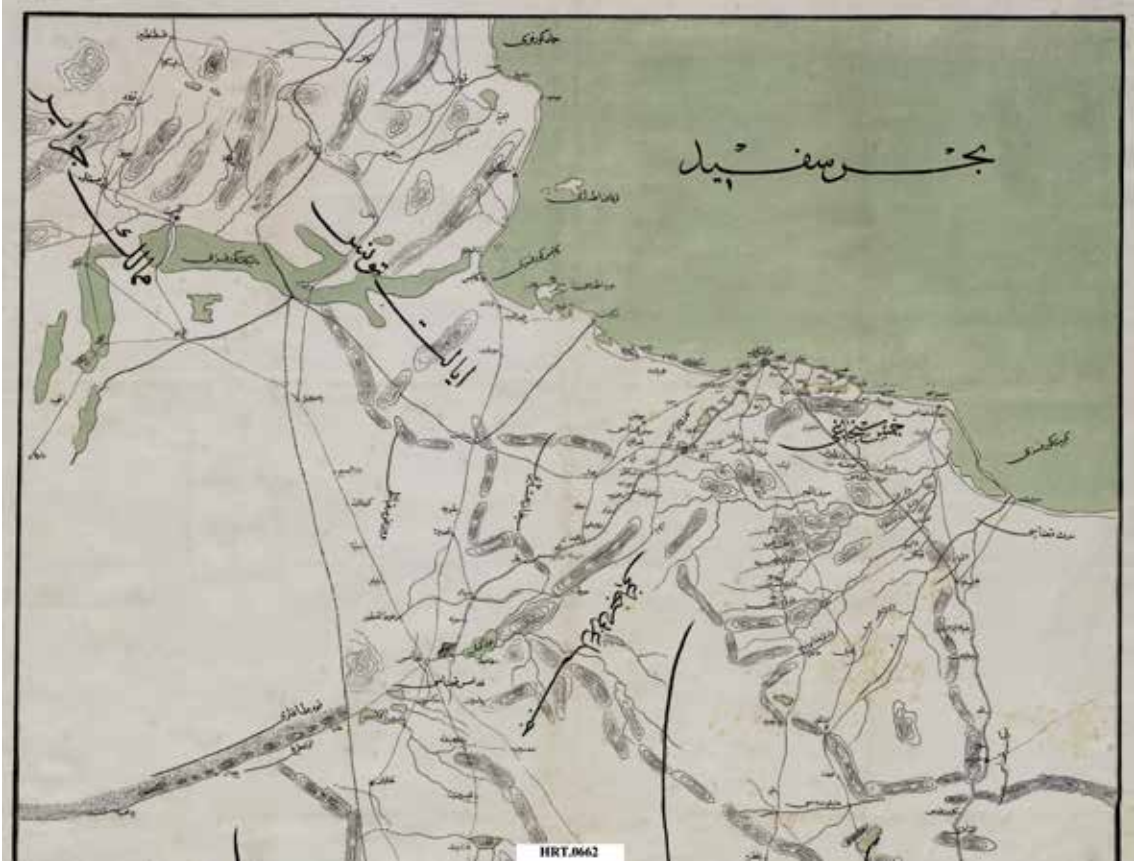
“İtalyanların Saltanat-ı seniyyeye ilan-ı harp etmezden önce Trablus kıtasına tecavüz edeceklerini tahmin ederek gönüllü sıfatıyla Trablusgarb Fırka-i Askeriyesine ilhak etmeğimi merhum mağfur Mahmud Şevket Paşa'dan istirham eylemiş ve istirham-ı acizi mazhar-ı kabul olarak mezkûr fırkaya ilhakım emr olunmuş idi. Bunun üzerine beraberimde iki zabıt ve dört doktor¹³ bulunduğu halde 13 Eylül [1]327 (26 Eylül 1911) tarihinde Paris'den

13 Mektupta Ali Fethi Bey'in Paris'ten hareketinde 2 zabıt ve 4 doktordan bahsedilmektedir. Bunlar: Kolağası Hikmet Efendi, Erkân-ı Harp Yüzbaşı Tahir Efendi, Tabib Yüzbaşı Tahir Efendi, Tabib Yüzbaşı Eşref Efendi ve Mukbil Bey'dir. Balkaya, s.15'de ise Ali Fethi Bey'in Trablusgarb'a hareketinde yanında Paris'te tıp eğitimi almış ve almakta olan beş askeri doktorun isimleri sayfanın 85. dipnotundan naklen; ATESE, Klasör: 8, Dolap, 133-5,18 Teşrin-i evvel 1327 (31 ekim 1911) tarihli Erkân-ı Umûmîmiye Dairesinden, Sıhhiye Dairesine yazılan yazıda bu 5 askeri tıbbiyeli şunlardır: Tabib Kolağası Rıfat Efendi, Tabib Yüzbaşı İzzet Fikri, Yüzbaşı Naci, Yüzbaşı Yusuf Ziya, Yüzbaşı Abdulgafur.

hareket ve Marsilya'dan Trablus şehri için bilet alarak şehir-i mezkure sefer yapan bir vapura bindim. Tunus kıtasının Susa iskelesine vardığımızda ilan-ı harp haberini aldım. Bu esnada vapurda bizimle beraber Trablus Hükümeti ile ve evvelce Selanik şehrinde bulunmuş olan Fransa'nın Trablus Konsolosu tarafından şahs-ı acizanem tanınmış ve keyfiyet Tunus memurin-i resmîyesine dahi haber verilmiş imiş. Daha ziyade böyle devam etmekten ise Tunus yoluyla Trablus'a dâhil olmağı tercih ederek sahte pasaportla hareket eden üç doktorun böyle devam etmelerini tenbih ile acizleri iki zabıt bir doktor ile Gabes şehrine nazil oldum. Trablus'a hareket eden doktorlara hâtır-ı acizanemde kaldığına göre Paris'ten kendilerine verdiğim 400'er Frank harcırahtan başka bu defa daha 100'er Frank verdim. Gabes'de üç kişinin yemek ve otel ücreti vesair masrafını ödedikten başka 400'er Frank ücretle hududa kadar otomobil kiraladım. Hududa yakın Medenin denilen şehirde Fransız zabitanı tarafından hududu geçemeyeceğim ihtar olunarak geriye iade eyledim. Bunun üzerine otomobil ile Safakes (Sfax) şehrine geldim ve oradan o zaman müttehaz Kolağası olan Hikmet Efendi'ye daha 200 Frank vererek kendisini Paris'e iade ve bir tabibi yine Safakes şehrinde terk ederek yalnız Erkân-ı Harp Yüzbaşı Tahir Efendi ile birlikte Tunus şehrine geldim. Buradan hudu-

Trablusgarb ve çevresini gösterir harita

BOA, HRT.h, 662

du geçmek için gerek Paris Sefareti'nin telgrafıyla teşebbüsâta gerekse Tunus memurin-i resmîyesine müracaat eyledim. Birkaç gün sonra istihsal-ı mezuniyete muvaffak olarak Tunus'da yine bendenize ilhak eden merhum Tabip Yüzbaşısı Eşref ve Tahir efendilerle birlikte tekrar şimendiferle Safakes şehrine gittim orada bir gün kaldıktan sonra hududa kadar 400 Frank ücretle bir otomobil kiralanmış ise de yolda otomobil sakatlanmış olduğundan Gabes'de bu otomobille kat edilen mesafe ücretinden başka 100 Frank kadar tazminat verilerek ayrıca aynı ücretle bir otomobil kiralanmıştır. Ben-i Gerdan'a kadar gelen bu otomobil yolların kum olması dolayısıyla daha ileri gidemeyeceğini ileri sürdüğünden ayrıca 80 Frank'a bir araba tutularak hudut geçilmiştir. Huduttan sonra üç kişi için kısmen deve ve kısmen hayvan tutularak karargâha muvasalat olundu. Tunus'ta İtalyanlar tarafından üzerimize musallat edilen polis memurlarıyla hiçbir hadiseye meydan vermemek için fırsat düştükçe kendilerine bahşiş verilmiştir.

Bütün bu sergüzeşti yazmaktan maksadım vaktin darlığı hasebiyle harcırahuma mahsuben Paris'de Ateşemiliter kasasından aldığım 3000 Frank'ı ne gibi ahvale sarf eylemiş olduğumu arz eylemektir. Keyfiyeti o zaman Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa hazretlerine arz eylemiştim. Meblağ-ı mezburun sarfiyatına mukabil senedatı bittabi yoktur. Tahrirat-ı nezaret-penahilerinde mevzu bahs olan 10 Ağustos tarihli muhtıra bendenize tebliğ olunmamıştır.

Nezd-i acizide kaldığı Mukbil Bey tarafından beyan olunan 200 Frank'ın ne olduğunu şimdi pek hatırlayamadığımdan bu babda izahat verebilmek için daha ziyade tafsilata ihtiyaç vardır. Ol babda"¹⁴.

Ali Fethi Bey, bu macera dolu yolculuktan sonra tahminen 10-12 Ekim 1911'de Trablusgarb'a varmış ve Albay Neşet Bey'in komutasındaki sadece 2000 kişiden oluşan 42. Tümen'in kurmay başkan-

14 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Sofya Sefareti (HR. SFR) (04), 871/42

lığına atanmıştır¹⁵. Binbaşı Ali Fethi Bey yerli halkı ve askerî birlikleri teşkilatlandırarak İtalyanlara karşı saldırıya geçecek bir hale getirmiş, ilk önemli saldırısını 23 Ekim’de Hani’de gerçekleştirmiş ve sonraki taarruzlarla İtalyanlara ağır zayıat verdirerek geri çekilmek zorunda bırakmıştır¹⁶. Türk subaylar yerli halkı, aşiretleri ve gönüllüleri teşkilatlandırarak oluşturdukları birliklerle, İtalyanlara karşı büyük bir mücadele içinde olmuşlar ve İtalyanların kıyı hattından iç bölgelere sokulmalarına izin vermemişlerdir. İtalyanların gidişatı etkilemek için Kızıldeniz ve Beyrut sahilleri ile Çanakkale boğazına yaptığı saldırılar ile Rodos ve On İki ada işgali sonuca etki etmemesine rağmen Balkan Harbi’nin başlaması üzerine bu kahraman subaylar İstanbul’a dönmek zorunda kalmışlardır. Ali Fethi Bey ise Paris askeri müşavirliği devam ettiğinden dolayı Osmanlı Teşkilat-ı Mahsusa’nın Mısır’dan kolaylıkla geçiş sağladığı yoldan İskenderiye’ye geçmiş ve buradan Mesajeri Maritim adlı Fransız vapuru ile Marsilya’ya ve oradan da Paris’e geçmiştir¹⁷.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

BEO, 3472/260352.

HR. SFR (04), 871/42.

HRT.h, 662

Araştırma Eserleri

Balkaya, İhsan Sabri, Ali Fethi Okyar (29 Nisan -7 Mayıs 1943), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.

Childs, Timotthy W., Trablusgarp Savaşı ve Türk- İtalyan Diplomatik İlişkileri (Çev. Deniz Berktaş) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Koloğlu, Orhan, Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları, Ankara: Basın Genel Yayın Genel Müdürlüğü, 1979.

Okyar, Fethi, Üç Devir’de Bir Adam, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.

Şıvgın, Hale, Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 2006.

15 Balkaya, gös. yer., Şıvgın, Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, s.67.

16 Balkaya, s.16.

17 Koloğlu, Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları, s.107.